

НЕОЛИБЕРАЛИЗЪМ, МУЛТИКУЛТУРАЛИЗЪМ, ПРАВА НА ЧОВЕКА И СТАТИСТИЧЕСКОТО ИМ ОТРАЗЯВАНЕ

*Димитър Аркадиев**

Фактите са упорито нещо.
*Ален-Рене Лесаж. Историята на
Жил Блас де Сантилян*

В днешно време по света и в общественото пространство на отделни държави шестват множество идеологии, движения и направления. Привържениците (активистите) на всяко едно от тях изтъкват различни основания за тяхното съществуване, полезност и адекватност на обществените потребности. Една от най-важните идеологии е либерализмът и неговото продължение в съвременността - неолиберализмът.

Целта на статията е да се обсъдят някои от принципите и аргументите на посочените идеологии и направления, отражението им в живота в най-общ смисъл и статистическото измерване на някои от тях.

В изпълнение на целта се задават въпроси за съществуващи проблеми, произтичащи от прилагането на постулати на различни идеологии. Тези въпроси вълнуват много хора и в такъв смисъл са важни за съвременното развитие на човешкото общество. Направил съм опит да посоча някои възможни отговори. Ръководил съм се от убеждението, че фактите трябва да бъдат излагани обективно и честно, независимо дали на някого му харесва, или не. Замаскирането на истината по същия начин както по времето на тоталитарния период не прави по-добри сега съществуващите идеологии, които прилагат подобни похвати и методи.

По-нататък се обсъжда статистическото отразяване на постулатите на посочените идеологии. Разработват се и някои примери с наличните статистически данни.

* Доктор, професор по статистика и демография, дописен член на БАНИ; e-mail: arkadiev@abv.bg.

А. Либерализъм и неолиберализъм

От началото на 90-те години на миналия век (а и по-рано) активисти на различни движения използват думата „неолиберализъм“ за обозначаване на световния пазарен либерализъм (капитализъм) и на политиката за свободна търговия. Неолиберализмът често се използва взаимозаменяемо с глобализацията. Но свободните пазари и глобалната свободна търговия не са нови, а и тази употреба на думата игнорира развитието на отделните икономики. Анализът тук сравнява неолиберализма с неговите исторически предшественици.

Неолиберализмът не е само икономика. Той е социална и морална философия, която в някои аспекти е качествено различна от либерализма - неговия предшественик.

Либерализмът е универсална идеология. По принцип либералите се стремят да я прилагат по отношение на цялата планета и на цялата човешка популация. Повечето либерали подкрепиха разширяването на либералното общество, въпреки че през 19-и век това означаваше сред „цивилизованите“ народи. За дълго време на свободния пазар межкултурното се счита за единствения и „изнесен“ елемент на либерализма. Едва отскоро либералите застъпват виждането, че африканските и азиатските общества трябва да станат 100% либералнодемократични.

1. Принципи на либерализма и неолиберализма¹

Основните принципи на либералната философия са:

1.1. Формата на обществото трябва да е резултат от процеси. Те трябва да включват всички членове на обществото. Обикновено либералите се отнасят враждебно към всяка намеса в процеса. Пазарът е вероятно най-добрият пример за това какво обозначават либералите чрез процеса.

1.2. Отхвърляне на всеки проект или план за обществото - религиозен, утопичен или етичен. Либералите смятат, че обществото и държавата не трябва да имат фиксирани цели, но че „от процеса трябва да се определи изходът“. Този антиутопизъм става все по-важен в отговор на комунистическите централно планирани икономики. Тук се очаква крайна дерегулация.

1.3. Конкуриране на нелибералните общества. За либерализма тези общества са генетични врагове. Той не ги смята за различни, а за погрешни. В последните десетилетия комунистическата държава като враг е заменена с ислямското общество. То се възприема като враг на либералното общество.

1.4. Националната държава се приема за даденост и като политическа и икономическа арена за либералния процес. Това компрометира либерализма с една форма на нелибералната идеология - национализъм в етнонационална форма, която лежи в основата на повечето сегашни национални държави. А политическата общност, основана на общ произход, история и език, не е либерална, но либералите никога не се опитаха да формулират теория за това.

1.5. Либералите определят либерализма като „свобода“. Затова те рядко се замислят да се изисква съгласие за налагане на либерално общество. След края на Студената война това убеждение придобива геостратегическо значение. Много западни либерални демократи сега вярват, че една война за налагане на либералнодемократичното общество по своята същност е просто нещо. Тази вяра влияе

¹ За формулиране на основните идеи на неолиберализма и неговите принципи съм ползвал материалите на Пол Треанор (Paul Treanor): Neoliberalism: origins, theory, definition. Тук интересуващите се могат да се запознаят по-подробно с различните черти на либерализма и неолиберализма и историята на развитието на тези направления. <http://web.inter.nl.net/users/Paul.Treanor/neoliberalism.html>.

върху провеждането на политика за налагане на либерализация по насилствен път (например чрез война, военни преврати и т.н.).

1.6. Класически политически либерали отхвърлят идеята, че има външни морални ценности - според тях съществуват само опити. Смятат, че тези опити трябва да бъдат изразени в обществения „пазар на становища“. Този пазар по някакъв начин ще благоприятства истината.

1.7. За добро или зло хората имат равни права, които се прилагат еднакво, което улеснява добрите или злите действия. Отхвърлянето на външните морални ценности е формално изразено в тази либерална идея за правата на човека. Тук свободата като стойност се поставя над доброто и злото.

1.8. Либералите вярват във формалното равенство между участниците в едно либерално общество. Същевременно почти всички либерали са убедени в неравенството на таланта при отделните индивиди. Също така много либерали симпатизират на биологичните теории за неравенството.

2. За равенството между хората

Равни ли са хората изобщо? Отговорът е еднозначен - не. На друго мнение са привържениците на либерализма. Те смятат, че човешките единици са равнопоставени и взаимнозаменяеми.

Известно е, че конституциите на много държави признават равенството на всички свои граждани пред законите на съответната страна. Това не означава, че всички хора във всяко отношение са равни. Те се различават по своя физически (външен) вид, имат различни способности и наклонности, както и културни различия.

Да проследим някои от тях.

2.1. Физически различия (външен вид)

Различия по пол. Човешките същества се делят на мъже и жени. Това е природно (за невярващите) или божествено (за вярващите) деление. Разликата между мъжете и жените е очевидна. Те имат различна роля и предназначение при възпроизводството на човешките същества (потомството).

Различия по външен вид. Хората се различават по цвета на кожата, очите, косата, формата на черепа и т.н. Едни са по-високи, други по-ниски на ръст. Едни са по-едри (закръглени), други по-фини (слаби). Тези разлики също са очевидни.

Различия по възраст. Хората са на различна възраст. По този признак се делят на деца, юноши, възрастни, много възрастни (стари). И тук различията се установяват относително лесно, но по-трудно отколкото при първите две.

Други физически различия. Съществуват и други различия между отделните човешки същества. Някои хора се раждат гърбави, слепи (незрящи), с ръст, който след няколко години престава да се изменя (джуджета). Освен това промени във външния вид могат да се появят в резултат на нещастни случаи, пътнотранспортни произшествия, трудови злополуки, заболявания и други.

2.2. Различия по сексуална ориентация

Тези различия напоследък ангажират общественото внимание.

Природна (нормална) ориентация. Създадена е от природата (за атеистите) или Господ (за вярващите). Сексуалните взаимоотношения се осъществяват между мъж и жена. Проявява се след определена възраст. Известна е още като „хетеросексуалност“.

Хомосексуална ориентация. Сексуалните взаимоотношения се осъществяват между мъж и мъж (педерастия) и жена и жена (лесбийство)..

Педофилия. Сексуалните взаимоотношения са между възрастен мъж или жена и дете (независимо от неговия пол).

Зоофилия. Сексуалните взаимоотношения са между възрастен мъж или жена и животни (практически само домашни) - кучета, кози, овце и други.

Некрофилия. Сексуалните взаимоотношения са между възрастен мъж или жена и трупове (мъртви хора).

Освен тези има и други сексуални отклонения.

2.3. Различия в интелектуалното развитие на човешките индивиди

Дарба и талант. Всеки индивид има способности да извършва определени дейности, които са в полза на обществото (а и на него самия). Всички хора притежават някаква дарба. Едни - да обработват земята, да отглеждат селскостопански животни, да шофират и т.н. Други - да управляват по-големи или по-малки човешки обединения, да пеят, да танцуват, да преподават, да рисуват и т.н. За някои от тези дейности се изисква и талант. Явно, че и тук различията са налице. Те до голяма степен се обуславят от наследствеността.

Усъвършенстване на способностите. Някои хора се усъвършенстват чрез повишаване на степента на образование, а други наблягат или се задоволяват само с практическия опит. В повечето случаи тези различия са в основата на социалния статус на отделния човек.

Етнокултурни различия. Тези различия също са налице, а някои от тях са очевидни. Това са различията в езика, религията, обичаите, традициите, фолклора и т.н.

Б. За правата на човека

Темата за правата на човека е силно застъпена в общественото пространство. Същевременно темата за задълженията на човека не се обсъжда толкова настоятелно. Максимата „Равни права, равни задължения“ явно не е любима тема. Говори се за права и борба за спазването им. Пропускането на темата за задълженията превръща повечето деклариращи права в привилегии.

Най-последователна политика по отношение на правата на човека се води в държави като Швеция, Норвегия, Финландия и някои други. Те заемат северната част на Европа. Парадоксалното е, че коренните жители на тези държави са потомци на най-дивите и кръвожадни хора на континента в по-далечното минало.

Много често, когато се говори за националсоциалистическата идеология или фашизма, погледите са насочени основно към Германия и Италия. Пропуска се фактът, че Финландия е страна, в която тази идеология също е господстваща преди и по време на Втората световна война.

Фетишизирането на правата на човека може да доведе до абсурдни ситуации.²

В тези страни казват, че затворите приличат повече на места за отпочиване отколкото на места за изтърпяване на наказание. Единственото неудобство е, че затворниците не могат да отидат, където поискат.

Въпросът за правата на човека отново беше поставен с мигрантския наплив към Европа от 2015 г. и някои действия на мигрантите.

² Един от министър-председателите на Швеция - Улоф Палме (1927 - 1986), движейки се без охрана, беше застрелян при излизането от кинозал на 28.02.1986 година. Това показа, че отделните лица и обществото като цяло в Швеция не са узрели за въвеждането на подобна практика - държавните ръководители да се движат без охрана. Другият пример е Андеш Брайвик в Норвегия. В продължение на няколко часа на 22.07.2011 г. той избиваше беззащитни младежи на един остров, а бреговата охрана четири часа не можа да запали патрулния катер, който явно не е бил използван от дълго време. Броят на жертвите само там е 69. Преди това поставена от него бомба се взриви в столицата Осло и доведе до смъртта на още 8 души. По такъв начин Брайвик доказва, че норвежкото общество дреме в блаженство и това може да има непредвидими последици за сигурността. Още по-фрапиращо е, че въпросното лице осъди Норвегия за „нехуманно“ отношение към него в затвора. И в двата случая събитията бяха предизвикани от местни жители (европейци).

Посочената тема се конкретизира в няколко направления. Ето по-важните от тях, които предизвикват противоречиви чувства и действия в обществото.

1. Права на лицата с различна сексуална ориентация

1.1. Хомосексуална ориентация

Основната теза на представителите на тази ориентация е, че някои права, от които се ползват хетеросексуалните, не им се признават или поне не са уредени законодателно. Освен това те се оплакват от наличието на дискриминация от страна на обществото. Едно от правата, за което претендират, е за сключване на граждански брак и произтичащите от това последици за родителство и т.н. Един от най-ярките начини за борба и протест срещу съществуващото положение са т.нар. гей паради.

Но как се възпроизвеждат тези хора?

При семейните взаимоотношения, основани на хетеросексуалност, семейството се състои от баща, майка, деца. Възпроизводството на потомството се осъществява по природно обусловения (нормален) начин. Опитът на човечеството показва, че момичетата имат нужда от баща, момчетата - от майка, а като цяло и от двамата родители. Отсъствието по някакви причини на единия родител води като правило до недостатъци и пропуски във възпитанието на децата.

Как се осъществява този процес при другите ориентации?

При двама мъже е необходима намесата на жена (за износване на бъдещото дете). При две жени е необходима намесата на мъж (в най-крайния случай за предоставяне на оплодителен материал). Това означава, че начинът (или начините) за осигуряване на потомство при тях не се различава от този при хетеросексуалните двойки, но с една особеност - и при двата случая има намеса на трето лице. Без него физическото възпроизводство е невъзможно.

Тук възниква и проблемът за възпитанието на децата на тези семейства. В каква посока ще бъде тяхното възпитание - като хетеросексуални или като хомосексуални? За обществото все пак последното е неприемливо. Какво обяснение ще им се даде за това, че за разлика от повечето други деца те имат двама бащи или пък две майки.

На т.нар. гей паради посочената категория шумно и пищно обявява, че се бори за правата си. Но на тези „паради“ по всякакъв начин се прави и пропаганда (вкл. и възхвала) на хомосексуалността. С това се нарушават правата на хората с нормална (хетеросексуална) ориентация. Неслучайно това предизвиква в повечето случаи точно обратната на очакваната реакция. Обикновено тя се обявява за „ксенофобска“, „нетолерантна“ и т.н.

Поначало прекаленото демонстриране на някакво различие, независимо от какъв вид е, дразни околните. Логично се поставя и въпросът защо подобни паради се организират предимно в европейски градове (най-често в столиците), а не например в Ел Рияд, Техеран, дори в Истанбул. Вероятно поради особеностите (консерватизма) на източните общества (вкл. ислямското) в тях има много по-голям брой лица с хомосексуална или с бисексуална ориентация. Това се обяснява с факта, че там контактите между лицата от двата пола са силно затруднени. Резултатът е, че мъжете имат по-лесен (и неосъждан от обществото) достъп до мъже, а жените имат по-лесен достъп до жени. Но обществото не позволява публична изява на тези отношения. По такъв начин посоченото става част от културата. Известен е обичаят „бача бази“ в

Афганистан и подобни на него в други страни.³ Тези навици и обичаи имат древна традиция в посочените общества.⁴

1.2. Друга сексуална ориентация

Става дума за педофилията, зоофилията, некрофилията.

Известно е, че педофилията е обявена за престъпление. Зоофилията формално не е обявена извън закона поради нейната особеност (а и последствия), но активистите за правата на животните (има и такива) го искат. Самите зоофили имат свои организации и настояват за признаване на техните права. Некрофилията е много рядък случай и, общо взето, темата не се появява в общественото пространство.

Какво ще стане, ако и тези ориентации поискат същите права и протестът се изрази в дефилиране със сексуалните обекти?

Резултатът от всички тези „борби“ за права е, че общественото внимание силно се насочва към тях и „нормалните“, които преди десетилетия приемаха различността с доброжелателност и дори с доза хумор, след това натрапване започнаха да мразят различните от тях. Това е обезпокоително, но за съжаление такива са фактите.

2. Права на жените

Напоследък много се говори за правата на жените и в колко отношения те са онеправдани в сравнение с мъжете. По такъв начин едно природно деление и различие на човешките същества се превръща в проблем. Също така се натрапва и въпросът дали това природно различие може да бъде източник и основание за създаване на права.

2.1. Неравенство по отношение на получаваните доходи

Средно доходите на мъжете са по-високи отколкото на жените.

Забравя се, че мъжете са заети в много тежки (дори опасни) трудови дейности, за които и заплащането е по-високо. Такива се например дейности в подземните мини, металургията, строителството, подводничарството, транспорта, армията и много други. За някои от тези дейности дори има забрана или ограничения да се използва труд на жени. И това не е израз на някаква дискриминация, а е грижа за опазването на здравето и живота на тази част от човечеството, която физически е устроена така, че може да ражда нови човешки същества. Не трябва да се забравя, че тази функция може да се осъществи в сравнително немного дълъг възрастов интервал. Дори само заради тази функция жените трябва да бъдат пазени и ценени. Това е доказано от хилядолетния опит на човечеството, който не бива да се подценява.

Хвалбите, че в дадена професия, доскоро изцяло мъжка, вече са заети и жени, трябва да ни държат нащрек заради посочените, а и по други съображения. Това не е за хвалба, а в някои случаи може да има непредвидими последици.⁵

2.2. Жените в законодателните и управленските органи на държавата, в бизнеса и други области

Непрекъснато се твърди, че броят на жените в посочените области е малък в сравнение с мъжете. По време на социализма бяхме свидетели на задължителни квоти в Народното събрание за мъже и жени, за младежи, за работници и т.н. За съжаление,

³ Древният обичай „бача бази“ е педофилска игра с момчета, осъществявана от висши военни ръководители и полицаи. Actualno.com, 16.06.2016. https://www.actualno.com/asia/bacha-bazi-isljamskata-tradicija-na-momchetata-seksualni-robi-news_545452.html.

⁴ За повече подробности вж. блога „Върховната истина“ (Парам-Атма) - Сексуални перверзии и религия от 3 август 2015 г. http://paraatmajiwatmavedaanta.blogspot.bg/2015/08/blog-post_3.html.

⁵ Трябва да припомним, че по време на т.нар. Велика октомврийска социалистическа революция в Русия през 1917 г. Зимният дворец в Петроград е охраняван от т.нар. „женски“ полк. Дворецът е превзет от болшевиките практически без съпротива. Това докарва на власт в Русия Болшевишката партия и обръща драматично посоката на развитие на страната, а по-късно и на много други държави (вкл. и на България).

либерализмът и неговият наследник (неолиберализмът) се оказаха по-опасни за обществото от социализма.

Изборът и съотношението между мъже и жени в случая трябва да се прави по други критерии, а не непременно по полов признак.

Интересното е, че никой не протестира, че мнозинството от учителите са жени, а в началното образование - практически всички. Възможно е недобрата дисциплина в тези структури да се дължи на отсъствието на учители мъже. Това се отнася и за други отрасли и дейности.

3. Права на детето

И тук има залитане в някои посоки на възпитанието на децата.

Повечето от сегашните деца са разглежени от родителите си, които са се превърнали в своеобразни слуги на прищевките им. Децата демонстрират високо самочувствие, но се огъват пред най-малката трудност.

Непрекъснато има оплаквания, че дисциплината в училищата е на много ниско равнище. И при най-малката забележка от страна на учителя веднага пристигат родителите на съответния ученик. Вместо да обсъдят положението с учителя, те вдигат скандал в защита на детето, без да вникнат в причината за направената забележка. С това се приема предварително, че детето винаги е право.

Забравя се, че детето не е изцяло изградена личност, а се намира в процес на изграждане (прословутите „първи седем години“). Децата често използват противоречията между възрастните за своя изгода. Най-ярко отсъствието на съвест се изразява в отношението им към техни връстници, които имат някакъв недъг. Децата често проявяват неоправдана жестокост, която е предимно словесна, но не отсъства и физическа. Затова диалогът между детето, неговите родители и „другите“ е задължителен за изясняване на възникналите противоречия. Също така в някои страни, където идеите на либерализма са възприети по-отдавна, родителите са шантажирани от децата си, че ще се оплачат на съответните институции за нарушаване на правата им.

4. Права на хората с увреждания

Както посочих, част от хората са с увреждания в по-тежка или по-лека форма. Едва ли някой от тях би пожелал останалите да са като него - гърбави, слепи, глухоними, без един или повече крайници, с нисък ръст и т.н. Тези, които са с увреждания по рождение и имат нормални сексуални възможности, в повечето случаи създават семейства като „нормалните“. Родените от тях деца практически нямат уврежданията на родителите си. Общо взето, обществото като цяло се отнася с разбиране и доброжелателност към тях, но не липсват и изключения.

5. Права на малцинствата (етнически и религиозни)

На основата на принципите на неолиберализма се изгражда и идеологията на *мултикултурализма*. Тази идеология има много важно значение и ще бъде обсъдена по-подробно. Чрез нея се обосновават правата на малцинствата, както действително необходими, така и мними.

На възникването и историята на мултикултурализма е посветена моя предишна статия.⁶

Възникването на етническите, религиозните и расовите малцинства има дълга история, свързана с развитието на човешкото общество и в частност на формите на държавна организация.

Обикновено на територията на дадена държава се появяват групи, които са различни от основното население. Главната причина за това са промените в територията в резултат на войни, обединяване в по-големи единици, миграции - доброволни и насилствени, и т.н.

Например в резултат на Първата световна война се променят границите на някои национални държави и се появява терминът „национално малцинство“.

Смята се, че мултикултурализмът възниква исторически в Канада.

Не трябва да се забравя, че всъщност най-големите групи население в Канада произхождат от Франция и Британските острови, а по-късно идват преселници и от други европейски страни. Те изповядват християнската религия, макар и нейни различни направления.

Европа има единни основи на своята култура, което не изключва и разнообразието. Те се градят на християнството. Според Аристотел човек може да бъде и бог, и звяр. Именно християнството дава възможност за избор на отделната личност към коя от двете крайности да се доближи. В християнството освен 10-те божии заповеди, общо взето, няма никакви строги предписания за поведение.

Въз основа на свободния избор европейците постигат много големи успехи в икономическото, социалното и духовното развитие. То се осъществява в рамките на националната държава. В нея може да има етно-езиково разнообразие, но обикновено един от етносите е преобладаващ, неговият език също и названието на държавата най-често е свързано с него. Всички останали етноси обикновено се интегрират около основния, без да загубват характерните си черти - език, елементи на културата и т.н.

Всеизвестен факт е, че почти всички многонационални държави в Европа се разпадат по различно време. След Първата световна война се разпада Австро-Унгария, в началото на 90-те години на миналия век се разпадат Чехословакия (по мирен път), Югославия (по много драматичен и кървав път), Съветският съюз (с елементи и на двата посочени пътя). Съвсем доскоро имаше опасност да се разпадне и Белгия. Едни от малкото останали многонационални държави са Обединеното кралство Великобритания и Северна Ирландия и Испания, за всяка от които съществуват особени причини и своеобразие да се запазят като такива. Но и в тях вече има идеи и практически действия за отделяне на определени части в независими държави (Шотландия в Обединеното кралство Великобритания и Северна Ирландия, Каталония в Испания и други).

Съвсем друго е положението с исляма, който е основна религия в много страни. В исляма има много строги предписания за поведението на отделния човек дори в ежедневните дейности. Първоначално тези предписания играят мобилизираща и дисциплинираща роля. Въз основа на това има забележителни постижения в науката, литературата, строителството и други икономически и социални области. Но те са в страни, където е имало развити древни цивилизации - вавилонската, персийската, египетската и други. На самия Арабски полуостров, където е родината на исляма, общо взето, нищо подобно не се случва.

⁶ Аркадиев, Д. (2014). Мултикултурализъм, национална държава и преброяване на населението. - Сб. Демографската катастрофа. Монополи, корупция и регионализъм. Русе, ИК „Ахат“, с. 188 - 206, и Аркадиев, Д. (2012). Мултикултурализъм, национална държава и преброяване на населението. - Сб. Безпътница и зреещи конфликти. Русе, ИК „Ахат“, с. 72 - 90.

След няколко века възход ислямските страни започват да западат, тъй като правилата, верни и необходими в началото, вече изостават от изискванията на променените условия и задържат развитието на обществото.

В днешно време новите идеи много трудно си пробиват път в ислямските общества. Изоставането от модерния свят (преди всичко от европейските страни) поражда определено недоволство и враждебно отношение към страните, където основната религия е християнството. То се подклажда и от възпитаването на обществото в омраза към християните и желанието те да бъдат наказани. Това е израз на почти непроменения от хилядолетия цивилизационен модел (съществуващ отпреди възникването на исляма), към който се придържат мюсюлманските общества, и се съчетава с ниска стойност на човешкия живот.

Привържениците на мултикултурализма смятат, че всички култури са равнопоставени. От гледна точка на историческото развитие това е правилно, но същевременно не означава, че постиженията на всички култури са еднакви. Едни от тях са по-напреднали и осигуряват по-високо икономическо и социално развитие на съответното общество. Други култури по различни причини не създават подобни възможности.

Общият извод е, че развитите в икономическо и социално отношение страни са постигнали своя напредък при определени условия, съществували или съществуващи в тези държави.

Например постиженията на Съединените американски щати се осъществяват при следните условия. Първото е наличието на частна собственост върху земята. Второто условие е, че първите и следващите емигранти са предимно от европейски страни - Германия, Нидерландия, Италия, Русия, Полша и т.н., а също от бившата метрополия - Обединеното кралство Великобритания и Северна Ирландия и Ирландия. Тези по-късни емигранти се приспособяват по-лесно, тъй като имат единна културна основа с първите заселници от Обединеното кралство Великобритания и Северна Ирландия и Ирландия. Третото условие е, че възходящото развитие на страната се осъществява чрез много силна дискриминация на друга част от населението - робите, които са насилствено докарани от Африка и нямат никакви права. Тази дискриминация продължава до 60-те години на 20-и век.

Подобно положение се наблюдава и в някои европейски страни. Класически пример за това е Франция. Тя е страната с най-стар имигрантски поток, като най-многобройни са преселниците от Италия, Испания и Португалия, а по-късно от Полша и други държави.

Нещата се променят, когато в резултат на миграции от по-слаборазвити страни в посочените и други държави се заселват хора с различни навици и обичаи. Най-същественният им белег е, че изповядват основно исляма. Те се интегрират много трудно или почти никак. Характерното при тях е, че се придържат към различни навици и обичаи, които не са присъщи за европейското общество - приниженото положение на жените, ограничаване на свободата на избор, носенето на религиозни символи, саморазправата, стимулиране на религиозния фанатизъм и много други.

Опасността идва от това, че те смятат своето поведение за правилно и искат да го налагат и на другите. Има и нещо по-страшно. Определена част от тях желаят да разрушат съществуващия ред, при който са създадени социално-икономическите постижения в страната, където пребивават, независимо от това, че се ползват от благата на тези постижения и затова са дошли.

Опитите да се налагат общи правила и единен подход за разрешаването на етнически и други противоречия в отделните страни са дълбоко неправилни. Те не отчитат различните условия, при които са се проявили. Този линеен подход може само да навреди, а не да разреши противоречията. Трудно обясними в това отношение са

действията на различни правозащитни организации, които се отличават с известна пристрастност. Те се застъпват за правата на едни групи хора, а за други - не. Явно е необходимо да представят по-ясно целите, дейността, финансирането и статута си.

В сравнение с културата в европейските страни (тук може да се включат и страните от американския континент, Австралия и Нова Зеландия) в другите култури съществуват навици и обичаи, които в съвременността изглеждат най-малкото неприемливи.

Такъв е случаят с изгарянето на вдовиците след смъртта на съпрузите им в Индия, съществуващ в по-далечното минало; обрязването на жените в някои африкански и други страни; канибализмът, практикуван доскоро в Папуа Нова Гвинея и на други територии; изяждането на някои органи на убитите врагове от представители на японската армия през Втората световна война; убиването с камъни на жените прелюбодейки и публичните екзекуции в Саудитска Арабия; кръвното отмъщение и много, много други.

Дори в България някои групи от ромското (циганското) население имат обичай да се купуват бъдещите булки. И тази срамна търговия се извършва пред погледа както на властите, така и на неправителствените организации за защита на човешките права, които са много активни при други случаи, но незнаяно защо този не им прави впечатление. А това си е чиста проба покупко-продажба на хора.

Привържениците на мултикултурализма са привърженици фактически и на подобни вредни навици и обичаи. Действията тук са еднопосочни и дори се правят опити тези практики да се толерират. Но в националната държава постиженията са дело на мнозинството, а не на малцинствата със странни навици и обичаи. Това не изключва приемането на някои културни елементи. Например такъв елемент е музикалното направление, известно като „джаз“, създадено от черните роби в САЩ.

Вредата от мултикултурализма вече се осъзнава от много държавни ръководители.

Свидетели сме на разпадането на много държави. Съвсем пресен пример е разделянето на Судан на две държави, отделянето на Еритрея от Етиопия и други. Има и непрекъснати борби на част от населението в други страни за обособяване. Такива са борбите в някои части на Мианмар (бивша Бирма) (шанския етнос), в южната част на Тайланд (малайския етнос), Шри Ланка (тамилския етнос), Филипините (мюсюлманското население). Подобни настроения съществуват и в повечето африкански страни (Нигерия и др.), които се отличават в повечето случаи с голямо етническо разнообразие на населението.

В момента в света има голяма миграция на хора. Причините за това са различни. Основният поток на мигрантите е към Европа и най-вече към нейната западна и северна част. Характерно е, че повечето мигранти изповядват исляма и са от Близкия изток, Афганистан и Пакистан. Значителна част от мигрантите са от т.нар. Черна Африка, обхващаща държавите и териториите на юг от Сахара. Те изповядат различни религии и култове - християнство, ислям, анимизъм.

Общото, което обединява и двете групи, е, че търсят по-добри условия на живот. Повечето смятат да ползват постиженията на страните, които ги приемат, за да си осигурят така желания добър живот, но те нямат никакви заслуги за тези постижения. Малцина от мигрантите имат желание и намерение да допринасят за напредъка на страната, в която са се заселили.

По-специално мигрантите от Черна Африка се устремяват към Европа, защото в собствените им страни има бурен растеж на населението. Същевременно икономическото развитие на тези страни не може да осигури достатъчно средства за прехраната на такъв брой население. Това е предпоставка за поява на гладуващи.

По мое мнение борбата срещу глада се води неправилно от различни организации, между които е и Организацията на обединените нации (ООН). Събират се финансови средства, с които се закупуват храни и се предоставят на гладуващите.

Въпреки това техният брой нараства и проблемът се задълбочава. Това налага необходимостта решението да се търси в друга посока. Тази посока е към регулиране на броя на населението основно чрез намаляване на неговия растеж. В по-далечното минало регулацията се е извършвала по естествен път. При наличие на достатъчно средства за прехрана населението расте, при недостиг - намалява. За намаляване на броя на населението допринасят и различни епидемии. С развитието на медицината тази причина е почти преодоляна.

Проблемът с регулацията е по-сложен. Африканските държави, бивши колонии на Франция, възприемат нейното законодателство по отношение на регулацията. Но френската политика по разбираеми причини е насочена към стимулиране на растежа на населението. В някои бивши британски колонии има голямо етническо, езиково и религиозно разнообразие на населението. Затова отделни общности и групи се стремят да бъдат най-многобройни в страната, което способства за растежа на населението. По такъв начин населението на Нигерия нарасна от 34 милиона през 1950 г. за по-малко от 70 години на 200 милиона, или близо 6 пъти.

Възможна ли е регулация на растежа на населението? Възможна е. Това се доказва от мерките, взети в Китай. Затова органите на ООН и държавните политики в страните с бурен растеж на населението трябва да насочат усилията си в тази посока.

Друг проблем, свързан с правата на човека и в частност на малцинствата, е проблемът за „базовия доход“. Идеята за него също се пропагандира много настойчиво напоследък. По начало разбирането, че можеш да промениш нещата в правилна посока, като раздаваш пари за изменение на някакво качество на лицата, към които е насочено това, изглежда непродуктивно. Защо дадено лице трябва да промени нещо, за което получава пари, след като няма да ги придобива, ако загуби въпросното си качество?⁷

Мнението ми за тази идея и за проблема с циганите в България също е развито в мои публикации.⁸

В. Въпроси и обобщение

В резултат на казаното дотук може да се зададе следният въпрос. Опази част от населението, която не принадлежи към хомосексуални, етнически, религиозни и други малцинства, хора с увреждания по рождение или придобити, жените и децата и други, има ли права?

В крайна сметка на практика излиза, че единствената немалобройна категория от населението на всяка страна, за правата на която не се споменава дотук, са белите хетеросексуални мъже. Създава се мнението и се появяват настроения, че те явно са най-ретроградната, жестока, самодоволна, презряна и т.н. част от обществото. Нима това е социалната справедливост?

⁷ Една от страните, която експериментално приложи базов доход, е Финландия. Това е държава с добро икономическо развитие и висока обществена дисциплина. През периода 2017 - 2018 г. 2 000 случайно избрани безработни получаваха по 560 евро месечно, без да им се поставят никакви условия. Експериментът не даде положителни резултати и финландското правителство реши той да бъде прекратен. Гарантираният безусловен базов доход не помогна на безработните във Финландия. Бюлетин на Mediapool, 19.02.2019. <https://www.mediapool.bg/garantiraniyat-bezusloven-bazov-dohod-ne-pomogna-na-bezrabotnite-vav-finlandiya-news289692.html>.

⁸ Аркадиев, Д. Перспективи за растежа на населението в България. Статистика, 2016, кн. 1, с. 73 - 102, и други.

В природата никое живо същество не е в пълен комфорт. Дори китовете - най-едрият животни на нашата планета, са тормозени от различни паразити, които са несравнимо по-дребни от тях.

Опитът да се създаде пълен комфорт на отделни групи и общности в човешкото общество не води до добри резултати. Всички тези действия предизвикват дълбоко разделение в обществото и са основа за конфликти, а не за обединение (интеграция), защото не се спазва елементарна симетрия при прилагане на различни „права“, повечето от които на практика се оказват чисти привилегии. Това може да доведе до трагични последици за обществата, придържащи се към европейския цивилизационен модел.

След всичко казано по темата трябва да отговорим на въпроса на древноримския юрист Цицерон: „Кому е изгодно?“. Отговорът на този въпрос понякога е доста труден. Това не означава, че трябва да спрем търсенето. Тук беше направен опит да се дадат отговори на някои отнемного често задаваните, но важни за обществото въпроси. Темата е отворена и дискусията по нея може да продължи.

Основното, от което трябва да се движи обществото при решаване на посочените проблеми, е максимата, че истината не може да бъде ксенофобия, дискриминация и т.н. Вероятно за да се поддържат толкова настоятелно идеите на неолиберализма, зад тях стои силен материален интерес, изразяващ се в огромен финансов ресурс. Така че отговорът на поставения въпрос може да се окаже изключително лесен - „Търсете източниците и заинтересованите от използването на парите, влагани за поддържане на въпросните идеи, и ще разберете защо се предприемат описаните действия“.

Г. Статистическо отразяване на отделни различия

1. Методология и получаване на данните

За повечето различия между хората са налице статистически данни практически за всички държави и територии по света. Те са резултат от развитието на държавната и международната статистика и съответните институции през последните повече от два века. Същевременно те не са пряко свързани със сега съществуващите идеологии, а до голяма степен отразяват исторически необходимостта за провеждане на вътрешната и външната политика на отделните държави.

Най-рано и относително най-пълно държавната статистика започва да натрупва данни чрез различни общодържавни мероприятия (например преброяванията на населението) за физическите различия между хората по пол, възраст, цвят на кожата (раса), физически увреждания (инвалидност, слепота и т.н.). Постепенно се включва регистрация и получаване на данни и за други различия - етнокултурни, интелектуални и т.н. Извън този обхват остава сексуалната ориентация.

Координирането на методологията в различните направления за събиране на статистически данни се осъществява понастоящем от различни международни организации. Най-важната от тях е Организацията на обединените нации (ООН), създадена след Втората световна война (1939 - 1945 година). Дейността се осъществява чрез Статистическата комисия и постоянния ѝ орган - Статистическият отдел.

Единственото по-ново направление в дейността на ООН, свързано с обсъждания проблем, е т.нар. *статистика на половото равенство* в рамките на *демографската и социалната статистика*. Най-общо казано, това направление се състои в събирането на данни за положението на жените в сравнение с това на мъжете по различни

показатели в страните по света. С тях се прави характеристика на половото равенство (или неравенство).⁹

Съкратено на английски език, това се обозначава като *EDGE (Evidence and Data for Gender Equality) - Доказателство и данни за половото (джендър) равенство*. За целта е създадена *Обща статистическа програма за половото равенство (Global Gender Statistics Programme)*.¹⁰

Разработен е минимален набор от показатели за изпълнение на програмата. Това е извършено от експертна група (IEG-GS). По предложение на Статистическата комисия на ООН е приета на 44-тата ѝ сесия през 2013 година (E/CN.3/2013/33). Този набор от показатели е предназначен за използване от страните и регионите, за националната продукция и международните сравнения.

Минималният набор от показатели е организиран в пет тематични групи: 1) Икономически структури и достъп до ресурси; 2) Образование; 3) Здраве и съпътстващи услуги; 4) Обществен живот и вземане на решения; 5) Човешки права на жените и децата.

Показателите са подредени в три реда (степени):

Ред 1. Показателят разглежда въпросите, свързани с равенството на половете и/или овластяването на жените. Това е концептуално изяснено и има международно установена методология и стандарти. Данните се изготвят редовно от страните и са с достатъчно покритие, което позволява проследяване на напредъка във времето.

Ред 2. Показателят разглежда въпросите, свързани с равенството на половете и/или овластяването на жените. Това е концептуално изяснено и има международно установена методология и стандарти. Данните не се изготвят редовно от страните.

Ред 3. Показателят разглежда въпросите, свързани с равенството на половете и/или овластяването на жените, но без да има международно установена методология или стандарти. Данните не се изготвят редовно от страните.

Освен това показателите се разделят на още две групи: количествени и качествени.

Към 5 юни 2017 г. списъкът на минималния набор от показатели за характеризирани на пола съдържа общо 52 количествени и 11 качествени показателя, свързани с националните норми.

Показателите са разпределени по следния начин. Количествените показатели на ред 1 са 37, на ред 2 - 8, на ред 3 - 7 броя. Качествените показатели съответно са на ред 1 - 9, на ред 2 - 2 броя.

Разпределението по тематични групи е следното: 1) Икономически структури и достъп до ресурси - 19 количествени и 4 качествени; 2) Образование - 12 количествени; 3) Здраве и съпътстващи услуги - 11 количествени; 4) Обществен живот и вземане на решения - 5 количествени и 3 качествени; 5) Човешки права на жените и децата - 5 количествени и 4 качествени показателя.

Към 18 юни 2018 г. списъкът е преразгледан и съобразен с показателите за устойчиво развитие и други обстоятелства.

Единственият показател, за чието включване не е взето окончателно решение, е „Наличие на закон за статистиката на половете“. Той спада към качествените показатели от тематичната група „Обществен живот и вземане на решения“. Очевидно той е спорен, тъй като става въпрос за личен избор на всяко лице (вероятно при

⁹ About the Global Gender Statistics Programme. <https://unstats.un.org/unsd/demographic-social/gender/>.

¹⁰ The United Nations Minimum Set of Gender Indicators. A product of the Inter-agency and Expert Group on Gender Statistics. United Nations Statistics Division, 1 November 2018. file:AppData/Local/Packages/Microsoft.MicrosoftEdge_8wekyb3d8bbwe/TempState/Downloads/MinimumSetIndicatorList.pdf.

достигане на определена възраст) на „социален“ пол, който може да бъде различен от физическия (действителния) пол. С този избор съответното лице се представя в обществото.

В същата група са и качествените показатели: „Наличие на квота за равенство между половете за Парламента (запазени места и квоти за законни кандидати)“ и „Наличие на парламентарна квота за половете (доброволни квоти за партии)“. Тези показатели явно са повлияни от либералните и неолибералните виждания. Те поразително напомнят практиката от тоталитарното минало на нашата (а и на други) страни.¹¹

Списък на показателите по тематични групи и вид - количествени и качествени, може да се види в Приложение 1.

Събраните данни се представят по съответния начин в специални публикации.¹²

2. Конкретни примери

2.1. Разлики в заплащането на труда между мъжете и жените

Националният статистически институт (НСИ) събира и обнародва данни за наетите лица по трудово и служебно правоотношение и средната брутна заплата по пол и други признаци. По-подробни разработки се правят веднъж на четири години и последните данни са от 2014 година.

Най-напред ще се проследи изменението на някои по-обща показатели, характеризиращи различията по пол на наетите лица. Използвани са данните (през четири години) за 2002, 2006, 2010 и 2014 година. Проследени са относителният дял на жените от наетите лица, отношението на средната брутна работна заплата на мъжете спрямо тази на жените и темпът на растеж на въпросната заплата поотделно за мъжете и жените в сравнение с тази през 2002 година. Резултатите са поместени в табл. 1.

1. Наети лица по трудово и служебно правоотношение по пол и средна брутна работна заплата през 2002, 2006, 2010 и 2014 година

Години	Жени от общо наети - %	Средна брутна работна заплата		
		отношение мъже/жени - %	темп на растеж (2002 = 100)	
			мъже	жени
2002	51.6	123.1	100.0	100.0
2006	51.4	115.7	127.0	135.2
2010	52.1	117.6	218.6	228.8
2014	52.0	118.8	276.7	286.8

През обсъждания период относителният дял на жените от общия брой на наетите лица има малко увеличение и през 2014 г. е 52.0%. Средната брутна работна заплата на наетите мъже превишава тази на жените с тенденция към намаляване от 23.1% през 2002 г. до 18.8% през 2014 година. Средната заплата на жените нараства с по-голям темп на растежа (2002 - 2014 г. - със 186.8%, или 2.87 пъти) отколкото при мъжете (със 176.7%, или 2.77 пъти). Това води до извода, че в следващи периоди заплащането на мъжете и жените като цяло може да се изравни.

¹¹ Това води до извода, че въпросните теории всъщност са модернизирани вариант на комунизма в условията на развито и богато капиталистическо общество.

¹² Данни и метаданни за показателите: Статистическият отдел на ООН ги представя онлайн на адрес: <http://genderstats.un.org>.

По-подробно ще бъдат разгледани данните за 2014 година. С тяхна помощ могат да се проследят различията по образование, професии, икономически дейности и възраст общо и поотделно за мъжете и жените.¹³ Въз основа на тези данни са изчислени някои статистически характеристики, поместени в табл. 2, 3, 4 и 5.

Най-напред ще бъдат обсъдени различията в заплащането на наетите лица по пол и възраст (табл. 2). Обособени са шест възрастови групи.

От общо наетите лица по трудово и служебно правоотношение жените са повече от половината - 52.0%. По отделните възрастови групи положението е следното. Жените преобладават в по-високите възрастови групи (40 - 49 и 50 - 59 години). В една група (30 - 39 години) броят им е почти еднакъв с този на мъжете с незначителен превес на жените. В първите (най-младите) възрастови групи и последната (над 60 години) относителният им дял е по-малък от 50%.

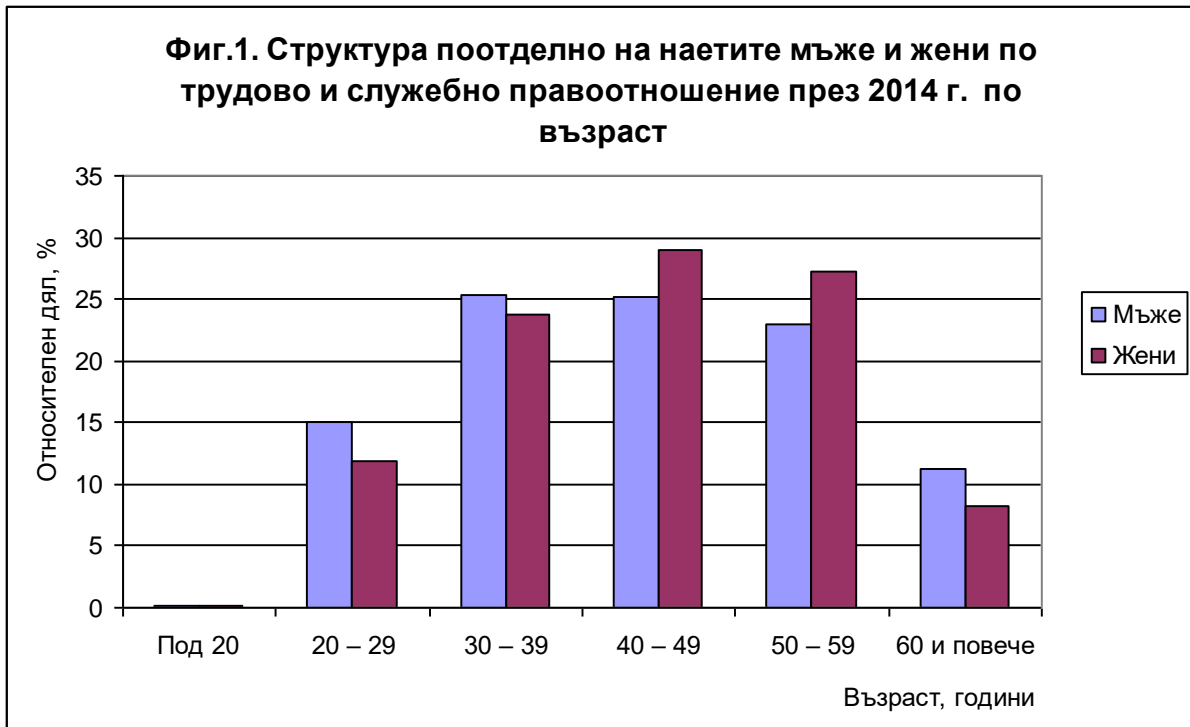
Структурата поотделно на наетите мъже и жени по възрастови групи също е различна (фиг. 1). Структурните разлики и в двете посоки достигат до $\pm 3 - 4$ пункта. Натрупването при жените е към по-високите възрастови групи, но без последната, която е отворена (без горна граница на интервала). При нея голямо влияние оказва нормативно определената възраст за пенсиониране, която е по-близо до долната граница на възрастовия интервал. Интегралният коефициент на структурно различие е 0.112. Това означава, че сравняваните структури се различават средно с 11.2 пункта.

2. Наети лица по трудово и служебно правоотношение и средна брутна годишна заплата през 2014 г. по пол и възраст

Възраст (години)	Наети - относителен дял - %				Средна брутна заплата - отношение мъже/жени - %
	жени от общо наети	по възраст			
		мъже	жени	разлика	
Общо	52.0	100.0	100.0	x	118.8
Под 20	48.1	0.1	0.1	0.0	131.9
20 - 29	45.9	15.0	11.8	-3.2	115.6
30 - 39	50.2	25.4	23.7	-1.7	124.0
40 - 49	55.5	25.2	29.0	3.8	124.1
50 - 59	56.4	22.9	27.3	4.4	115.4
60 и повече	43.7	11.3	8.2	-3.1	109.4

¹³ НСИ. Годишна заплата, наети лица, платен годишен отпуск (2014).

<http://nsi.bg/bg/content/4052/годишна-заплата-наети-лица-платен-годишен-отпуск>.

Средната брутна работна заплата за годината на мъжете превишава тази на жените при всички възрастови групи. Общо превесът като цяло е с 18.8%. Най-висок е при първата възрастова група (до 20 години) - с 31.9%, но относителният дял на наетите в тази група е незначителен и за двата пола - 0.1%. В третата (30 - 39 години) и четвъртата група (40 - 49 години) също има голяма разлика - съответно с 24.0 и 24.1%. Във втората (20 - 29 години) и предпоследната възрастова група (50 - 59 години) превишаването е по-малко - съответно с 15.6 и 15.4%. В последната възрастова група (60 и повече години) превесът е най-малък - с 9.4%.

Първият формален извод от посочените числови съотношения е, че *годишната средна брутна заплата при наетите жени е по-малка от тази на мъжете като цяло и при отделните възрастови групи, но с известно симетрично групиране на размера на превишаването.*

На второ място ще бъдат обсъдени различията в заплащането на наетите лица по пол и образование (табл. 3). Налице са данни за шест степени на образование.

3. Наети лица по трудово и служебно правоотношение и средна брутна годишна заплата през 2014 г. по пол и образование

Образование	Наети - относителен дял - %				Средна брутна заплата - отношение мъже/жени - %
	жени от общо наети	по образование			
		мъже	жени	разлика	
Общо	52.0	100.0	100.0	x	118.8
Начално и по-ниско	56.7	0.5	0.7	0.2	106.2
Основно	48.4	5.2	4.5	-0.7	129.8
Средно	46.2	64.1	50.8	-13.3	125.2
Висше - степен „професионален бакалавър“	63.6	4.3	7.0	2.7	121.7
Висше - степени „бакалавър“ и „магистър“	61.0	25.7	36.5	10.8	138.1
Висше - степен „доктор“	47.7	0.7	0.6	-0.1	118.2

Както беше отбелязано, от общо наетите лица по трудово и служебно правоотношение жените са повече от половината - 52.0%. По степени на образование на наетите лица положението е различно. Жените преобладават в три от степените на образование - най-ниската (начално и по-ниско) и две от висшите - професионален бакалавър и бакалавър и магистър. В останалите степени - основно, средно и висше (доктор), относителният им дял е по-малък от този на мъжете (с 1 до 4 пункта).

Структурата на наетите мъже и жени по степени на образование също е различна (фиг. 2). Най-големи са структурните разлики при средното образование (-13.3 пункта) и при висшето - бакалавър и магистър (10.8 пункта). Интегралният коефициент на структурно различие е 0.185. Това означава, че сравняваните структури се различават средно с 18.5 пункта.

При заплащането на труда, характеризирано чрез годишната средна брутна заплата, положението е следното. Най-голямо превишаване се отбелязва при висшето образование - бакалавър и магистър - с 38.1%, а най-малко - при началното и по-ниско образование - само с 6.2%. При образователната степен „висше - доктор“, е почти колкото общото мъже/жени - с 18.2%. При останалите степени на образование то е между 20 и 30%.

Вторият формален извод от посочените числови съотношения е, че *годишната средна брутна заплата при наетите жени е по-малка от тази на мъжете като цяло и при отделните степени на образование (но с различна величина).*

На следващо място ще бъдат обсъдени различията в заплащането на наетите лица по пол и професии (табл. 4). Обособени са девет професионални групи (класа).

4. Наети лица по трудово и служебно правоотношение и средна брутна годишна заплата през 2014 г. по пол и професии

Професии (класове на НКПД - 2011)	Наети - относителен дял - %				Средна брутна заплата			
	жени от общо наети	по професии			отно- шение мъже/ жени - %	рангове		
		мъже	жени	разли- ка		мъже	жени	разлика
Общо	52.0	100.0	100.0	х	118.8	х	х	х
Ръководители	44.5	7.4	5.5	-1.9	117.7	1	1	0
Специалисти	68.4	12.6	25.2	12.6	148.1	2	2	0
Техници и приложни специалисти	50.1	10.4	9.7	-0.8	122.5	3	4	1
Помощен администрати- вен персонал	70.5	5.9	13.1	7.1	107.7	6	5	-1
Персонал, зает с услуги за населението, търговията и охраната	63.7	14.0	22.7	8.7	105.0	8	8	0
Квалифицира- ни работници в селското, горското, ловното и рибното стопанство	27.4	0.3	0.1	-0.2	107.9	4	3	-1
Квалифицира- ни работници и сродни на тях занаятчии	29.4	17.4	6.7	-10.7	143.9	5	7	2
Машинни оператори и монтажници	26.5	18.8	6.3	-12.5	118.1	7	6	-1
Професии, неизискващи специална квалификация	47.0	13.1	10.7	-2.3	107.8	9	9	0

Относителният дял на жените от наетите лица е по-голям от 50% в три професионални групи - помощен административен персонал (70.5%), специалисти (68.4%) и персонал, зает с услуги за населението, търговията и охраната (63.7%). В една група той е около 50% - техници и приложни специалисти (50.1%). В останалите четири групи относителният им дял е по-малък от 50%.

Структурата на наетите мъже и жени по групи професии също е доста различна. При жените преобладават специалистите (25.2%), персоналят, зает с услуги за населението, търговията и охраната (22.7%), помощният административен персонал (13.1%) - общо 61%. Трябва да се отбележи, че при мъжете е налице относително по-равномерно разпределение по професионални групи, като се появяват и по-големи структурни разлики. Интегралният коефициент на структурно различие е 0.432. Това означава, че сравняваните структури се различават средно с 43.2 пункта.

И при професионалните групи без изключение средната брутна заплата на мъжете превишава тази на жените (но с различна величина). Най-големите отклонения

са при специалистите - превишаване с 48.1%., квалифицираните работници и сродни на тях занаятчии - с 43.9%, техниците и приложните специалисти - с 22.5%, а при ръководителите - със 17.7%.

Подреждането на размера на средната брутна заплата по професии при мъжете и жените има четири съвпадения - при ръководителите (подредени на първо място), специалистите (на второ място), персонала, зает с услуги за населението, търговията и охраната (на осмо място), професиите, неизискващи специална квалификация (на девето място). Останалите подреждания се различават и в двете посоки с по 1 - 2 места. Ранговият коефициент на корелация на Спирман е 0.989, което означава, че между двете подреждания е налице много голяма връзка.

Третият формален извод е, че *годишната средна брутна заплата при наетите жени е по-малка от тази на мъжете при отделните професионални групи, като отклоненията са значителни при някои от тях (с 40 - 50%)*.

На следващо (четвърто) място ще бъдат обсъдени различията в заплащането на наетите лица по пол и икономически дейности (табл. 5). Обособени са общо деветнадесет икономически дейности.

5. Наети лица по трудово и служебно правоотношение и средна брутна годишна заплата през 2014 г. по пол и икономически дейности

Икономически дейности (КИД - 2008)	Наети - относителен дял - %				Средна брутна заплата			
	жени от общо наети	по дейности			отношение мъже/ жени - %	рангове		
		мъже	жени	разлика		мъже	жени	разлика
Общо	52.0	100.0	100.0	x	118.8	x	x	x
Добивна промишленост	17.9	1.9	0.4	-1.5	118.9	4	4	0
Преработваща промишленост	49.3	24.5	22.1	-2.4	134.6	11	15	4
Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и газообразни горива	20.6	2.5	0.6	-1.9	118.1	2	2	0
Доставяне на води; канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване	32.8	2.3	1.1	-1.2	119.0	9	12	3
Строителство	17.6	9.6	1.9	-7.7	97.7	14	11	-3
Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети	54.4	16.2	17.8	1.6	121.2	13	14	1
Транспорт, складиране и пощи	28.9	9.3	3.5	-5.8	103.5	12	8	-4
Хотелиерство и ресторантьорс-	64.3	3.2	5.3	2.1	128.3	16	18	2

тво								
Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения	40.8	4.2	2.6	-1.6	124.9	1	1	0
Финансови и застрахователни дейности	68.4	1.7	3.4	1.7	127.0	3	3	0
Операции с недвижими имоти	47.9	1.1	1.0	-0.1	110.8	10	10	0
Професионални дейности и научни изследвания	58.5	2.9	3.8	0.9	127.1	5	6	1
Административни и спомагателни дейности	29.1	7.6	2.9	-4.7	80.7	17	13	-4
Държавно управление	66.7	3.9	7.2	3.3	104.7	7	5	-2
Образование	80.0	3.3	12.3	9.0	115.6	8	7	-1
Хуманно здравеопазване и социална работа	79.0	3.0	10.5	7.5	145.8	6	9	3
Култура, спорт, развлечения	55.4	1.4	1.6	0.2	111.8	15	16	1
Други дейности	63.7	1.3	2.2	0.9	115.1	18	17	-1

Относителният дял на жените от наетите лица е по-голям от 50% в девет икономически дейности - образование (80.0%), хуманно здравеопазване и социална работа (79.0%), финанси и застрахователни дейности (68.4%), държавно управление (66.7%), хотелиерство и ресторантьорство (64.3%), други дейности (63.7%), професионални дейности и научни изследвания (58.5%), култура, спорт, развлечения (55.4%), търговия, ремонт на автомобили и мотоциклети (54.4%). В останалите групи икономически дейности е по-малък от 50%, като най-голям е в преработващата промишленост (49.3%), създаване и разпространение на информационни и творчески продукти, далекосъобщения (40.8%), доставяне на води, канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване (32.8%). Най-малък е в добивната промишленост (17.9 %) и строителството (17.6%).

Структурата на наетите мъже и жени по икономически дейности също е доста различна. При жените най-големият относителен дял е при преработващата промишленост (22.1%), следват търговия, ремонт на автомобили и мотоциклети (17.8%), образование (12.3%). Най-малки са дяловете при добивната промишленост (0.4%) и производството и разпределението на електрическа и топлинна енергия и газообразни горива (0.6%). Появяват се и структурни разлики. Интегралният коефициент на структурно различие е 0.347. Това означава, че сравняваните структури се различават средно с 34.7 пункта.

При икономическите дейности средната брутна заплата на мъжете за разлика от образованието и професиите не превишава тази на жените при всички дейности. В строителството заплата на жените е по-висока от тази на мъжете с 2.3%, а при административните и спомагателните дейности - с 19.3%. При всички останали

дейности е обратното - заплатата на мъжете превишава тази на жените. Най-големият размер на това превишение е при хуманното здравеопазване и социалната работа (с 45.8%) и добивната промишленост (с 34.6%), а най-малкият е при транспорт, складиране и пощи (с 3.5%) и държавно управление (с 4.7%).

Подреждането на размера на средната брутна заплата по икономически дейности при мъжете и жените има пет съвпадения - създаване и разпространение на информация и творчески продукти (подредени на първо място), производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и газообразни горива (на второ място), финансови и застрахователни дейности (на трето място), добивна промишленост (на четвърто място), операции с недвижими имоти (на десето място). Останалите подреждания се различават и в двете посоки от 1 до 4 места. Коефициентът на рангова корелация на Спирман е 0.923. Това показва наличие на много голяма връзка между двете подреждания, но по-малка отколкото при професиите.

Четвъртият формален извод е, че *годишната средна брутна заплата при наетите жени е по-голяма от тази на мъжете в две дейности - строителство и административни и спомагателни дейности, а по-малка от тази на мъжете - при останалите икономически дейности, където отклоненията за някои от тях са значителни (с 35 - 45%), но има и незначителни (с 3 - 5%).*

Обобщеният формален извод дотук е, че *годишната средна брутна заплата на наетите по трудово и служебно правоотношение жени в България през 2014 г. по възраст, образование, професии и повечето икономически дейности (без две от тях) е по-ниска от тази на мъжете.*

С този извод за конкретния случай се потвърждава тезата на привържениците на неолиберализма и защитниците на правата на жените по отношение на неравенството в заплащането на труда по пол.

На пръв поглед това неравенство е налице, но за неговото формиране способстват много фактори и причини, а не само различията по пол.

Ако се сравнят структурните разлики (измерени чрез интегралния коефициент на структурно различие) между разпределението на мъжете и жените по възраст, образование, професии и икономически дейности, се установява следното. Най-малки са различията по възраст (11.2 пункта) и образование (18.5 пункта), по-големи - по икономически дейности (34.7 пункта), и най-големи - по професии (43.2 пункта).

Това показва, че зад едно-единствено различие (в случая заплащането на труда по пол) могат да стоят дълбоки структурни промени, обусловени от историческото развитие на различни процеси и явления и факторите, които ги предизвикват.

Неслучайно тук различията по възраст са най-малки. Те изразяват друго обективно съществуващо физическо различие между човешките същества като това по пол.

Същевременно има и икономически дейности, при които заплащането на жените е по-високо от това на мъжете.

Тук трябва да се вземе предвид, че данните са ограничени до комбинация от два главни признака - пол и още един, и не се осветляват някои важни подробности, за да се направят по-категорични и обосновани изводи.

Либералите не отговарят как ще се преодолее неравенството. От една страна, те са за ненамеса в процеса (първи принцип на либерализма), а същевременно смятат, че либералното общество може да бъде наложено насилствено (пети принцип на либерализма).

Затова елементаризирането на половото неравенство (и не само то) в каквато и да е област е погрешно и не отразява цялата му сложност.

2.2. Лица, самоопределили се за принадлежност към циганския (ромския) етнос, в някои държави от Югоизточна Европа и тяхната интеграция

Известно е, че в началото на 90-те години на 20-и век се разпадна т.нар. социалистическа система в страните от Източна Европа. След този разпад част от посочените държави се готвят да станат членки на Европейския съюз. Едно от най-настоятелните изисквания за членство е за спазване на правата на човека, вкл. правата на етническите и други малцинства. В частност това се отнася за спазване на правата на ромите (циганите), без обаче да се уточнява какви са всъщност тези конкретни „права“, които не са им гарантирани и спазвани. В тази област се създават различни проекти, по които към това население се насочват значителни парични и други средства за „интеграция“ с останалото население.

Една от знаковите инициативи е „Десетилетието на ромското включване 2005 - 2015 г.“. България не прави изключение. За целта правителството приема национален план за действие по тази инициатива (Протокол № 15.1 на Министерския съвет от 14.04.2005 г.).¹⁴ За периодично отчитане на изпълнението на националния план са написани два мониторингови доклада - през 2009 и 2010 година. Страната участва и в различни международни срещи в рамките на инициативата.

В националния план са залегнали различни дейности, насочени към интеграция на ромското население. Проектите, разработени за целта, (когато е необходимо) са подкрепени с финансови ресурси, някои от които значителни по размер. Те се осигуряват главно от републиканския бюджет. Други източници на финансови средства са специализирани фондове на Европейския съюз, частни благотворителни организации и други.

В мониторинговите доклади се отчита изпълнението на заложените цели, извършените дейности, броят на обхванатите лица, териториалното им разположение, изразходването на финансови и други средства и т.н.

Подобни действия са предприети и в други страни, където има значителен брой ромско население. Между тях са Румъния, Унгария, Чешката република, Словакия и други.

По-нататък се проследява изменението на броя на лицата, самоопределили се за принадлежност към ромския (циганския) етнос, в няколко държави от Югоизточна Европа според преброяванията на населението след Втората световна война (1939 - 1945). Целта е да се установи наличието (или отсъствието) на сходни тенденции в изменението на броя на тези лица в посочените държави и дали това се отразява на тяхната интеграция към останалото население. В националния план подобна задача се възлага на преброяването (тогава предстоящо) през 2011 година. Данните са поместени в табл. 6.

¹⁴ Министерски съвет на Р България. Портал за обществени консултации. Стратегически документи. Национален план за действие по инициативата „Десетилетие на ромското включване 2005 - 2015 г.“. <http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=569>.

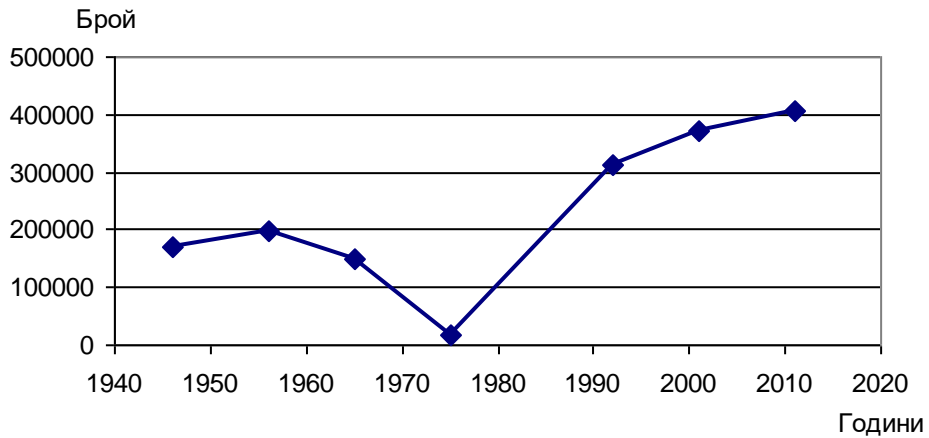
6. Изменение в броя на циганския (ромския) етнос в някои държави от Югоизточна Европа според преброяванията на населението

Държави/Години на преброяване	Абсолютен брой	Относителен дял - %	Средногодишен темп на прираст - %
България			
1946	170011	2.4	-
1956	197865	2.6	1.7
1965	148928	1.8	-3.5
1975	18323	0.2	-20.8
1992	313396	3.7	19.4
2001	370908	4.7	2.4
2011*	325343/407560	4.4/5.5	-1.4/1.1
Румъния			
1956	204216	1.2	-
1966	64197	0.3	-12.1
1977	227398	1.1	13.5
1992	401087	1.8	4.1
2002	535140	2.5	3.3
2011	621573	3.1	1.9
Словакия			
1991	81213	1.5	-
2001	89920	1.7	1.1
2011	105738	2.0	1.8
Унгария			
1949	37598	0.4	-
1960	56121	0.6	4.1
1980	6404	0.0	-10.8
1990	142683	1.4	41.2
2001	189984	1.9	2.9
2011	308957	3.1	5.6
Чешка република			
1991	32903	0.3	-
2001	11746	0.1	-10.2
2011	5135	0.0	-8.8

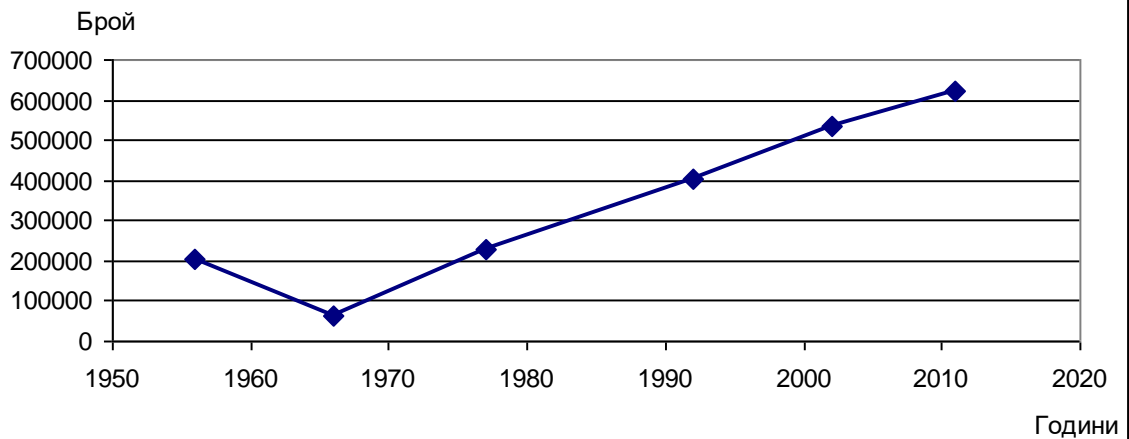
* Първото число отразява броя на лицата, регистрирани при самото преброяване, а второто е оценка. За нея по-подробно вж. Аркадиев, Д. Някои проблеми около данните за етническия състав на населението в България от Преброяване 2011. Сб. Статистика, информационни технологии и комуникации. С., Изд. к-с УНСС, 2012, с. 123 - 131.

Тук определено се наблюдават някои общи тенденции в изменението на броя на тази категория население в обсъжданите държави. Първоначално - до началото на 90-те години на 20-и век, броят на самоопределилите се при преброяванията като цигани (роми) започва да намалява, достигайки много малка величина, което не отговаря на обективното положение - България, Румъния, Унгария (фиг. 3, 4 и 5). След това този брой започва да расте. Това е периодът, когато посочените държави се готвят да станат членки на Европейския съюз.

Фиг.3. Изменения в броя на циганския/ромския етнос в България според преброявания на населението

Фиг.4. Изменения в броя на циганския/ромския етнос в Румъния според преброявания на населението

Единствено в Чешката република положението е обратното - броят на ромите намалява от началото на 90-те години на 20-и век, но този брой поначало е малък. В Словакия се проявява същата тенденция както в посочените няколко страни.¹⁵

Колебанията в броя на определените се за цигани (роми) в обсъжданите държави при преброяванията означава, че във всички от тях е следвана някаква сходна политика за решаване на възникналите проблеми с това население и скриване на действителния му брой до началото на 90-те години на миналия век.

В България това се прави още при преброяването на населението през 1965 г., след това през 1975 г., за да се стигне до неотразяване на етнически признаци през 1985 година.¹⁶

Полученият резултат след 1990 г. говори обективно по-скоро за обособяване на все по-голям брой на самоопределилите се за роми (цигани) отколкото за интеграция към останалото население. Влагането на значителен финансов ресурс по някои проекти явно спомага за този процес. Този факт показва, че посоченият начин за „интеграция“ е (меко казано) неправилен и не води до желанния резултат. Простото житейско правило е, че ако някой получава финансови и материални облаги за определено свое качество и ще ги загуби, ако го промени, не стимулира отказ от съществуващото положение.

Проблемът е по-обширен отколкото изглежда първоначално. Изглежда в понятието „интеграция“ се влага различно съдържание в Западна Европа и Източна Европа. Вероятно това се дължи на различния път при създаване на националните държави.

В Западна Европа има дълъг процес на създаване на държавна организация от феодално разпокъсани владения, често слаба централна власт, езиково и териториално обособени групи. Например съвременна Германия се оформя от няколко обособени

¹⁵ Чешката република и Словакия до началото на 90-те години на 20-и век са част от държавата Чехословакия. В нея при преброяванията на населението циганите (ромите) не са били обособявани като отделен етнос.

¹⁶ Още в началото на 60-те години на миналия век започва документално префасониране на записаните като цигани в регистрите на населението в някои райони на страната в българи. При преброяването през 1975 г. имаше указания, че като цигани трябва да се записват само „турчещите се“ от тях. На практика и това не се направи изцяло.

части - Прусия, Бавария, Саксония, Вестфалия и няколко десетки по-малки владения¹⁷, населението на които говори на сродни, но не напълно еднакви диалекти и езици. Подобно е положението с Испания, Обединеното кралство Великобритания и Северна Ирландия, Франция, Нидерландия, Белгия, Швейцария, Италия и други. Някои остатъци от феодални владения стават самостоятелни (макар и сравнително малки) държави - Люксембург, Лихтенщайн, Андора и други. В тези държави регионалните различия все още не са напълно преодоляни. Повечето от посочените държави са били колониални империи и имат значителен приток на мигранти от бившите си колониални владения.

В Източна Европа в отделните държави още през Средновековието се създава силна централна власт. Стремелът на държавата тук е към създаване на единна етнокултурна общност, принадлежността към която да се запазва при отделни лица и групи, които по някаква причина остават териториално извън нейните граници. Това се налага от обстоятелството, че само обединената и силна държава е способна да отблъсква почти непрекъснатите набези на различни завоеватели, идващи тогава от Близкия изток, а и от по-далеко. При отслабване на централната власт, общо взето, тези държави попадат изцяло или частично под властта на завоевателите.

В Западна Европа интеграцията се разбира като приобщаване (вярност) към държавата, изразяващо се в гражданство/поданство, придобито по рождение или по други законни начини (например натурализация), и (разбира се) спазването на установения обществен ред. При това е възможно частично или изцяло запазване на етнокултурните различия на хората от различни региони на страната и на имигрантите (придошлите отвън лица).

В Източна Европа интеграцията, общо взето, се разбира като приобщаване и постепенна асимилация преди всичко на придошлите отвън лица и групи.

Практиката показва, че самият процес на интеграция е доста по-сложен и в едни случаи дава резултати, а в други - не.

Следва изводът, че не може да има абсолютно еднакви правила, по които въпросният процес може да се осъществи.

Тези съображения се отнасят и за интеграцията на ромското (циганското) население в обсъжданите страни. Независимо от положителните отчети за „включването“, в публичното пространство не се усеща никаква значима промяна освен една - ромите придобиват чувството, че са много ценни за обществото, без мнозинството от тях да са променили поведението си. Самият факт, че те присъстват в този район повече от 6 - 7 века и запазват основните черти на манталитета си, е показателен.

В някои страни от Западна Европа, най-ревностни сега за спазване на правата на човека, проблемът с циганското (ромското) население е решаван в миналото с много драстични средства - физическо унищожаване, прогонване от държавната територия и други. А и самите посочени страни не показват никакви големи успехи в интеграцията на по-голямата част от придошлите отвън лица и техните потомци.

Д. Някои изводи

1. В днешно време идеите на либерализма и неолиберализма намират разпространение и практическо приложение в по-голяма или по-ограничена степен предимно в държавите и териториите, които се придържат към европейския цивилизационен модел. Най-настойчиво се прилагат във високоразвити в икономическо отношение страни.

¹⁷ Между тях е и Великото херцогство „Сакс-Кобург-Гота“, състоящо се от две графства - Кобург и Гота, което е свързано с нашата (българска) история.

2. Разпространението и приложението на посочените идеологии са свързани с поддържането на правата на отделни лица, групи и общности. За задълженията почти не се споменава, което на практика превръща правата в привилегии и води до демонизиране на други лица, групи и общности.

3. Повечето от принципите на обсъжданите идеологии и практическото им приложение са в пълно противоречие с елементарната житейска логика и историческото развитие на човечеството.

4. Разгледаните идеи се отразяват и чрез методите и средствата на статистиката. За целта Статистическият отдел и Статистическата комисия на Организацията на обединените нации са разработили система от показатели специално за измерване на равенството (или неравенството) по пол за установяване на спазването на правата на жените. Страните по света събират и публикуват данни по тази тема, но с различен (непълн) обхват на показателите.

5. Някои данни, например за заплащането по пол за нашата страна, потвърждават твърдението, че трудовото възнаграждение на жените е по-ниско отколкото на мъжете. Но зад този едностранен статистически факт стои развитието на сложни процеси в обществото.

6. Подобен е случаят с правата на ромите в България и други страни и тяхната интеграция в обществото. Осъществяването на изравняването на икономическото, образователното, здравното и друго състояние на тази етническа общност с останалите граждани се прави чрез изразходването на значителен финансов ресурс. Неслучайно желаещите да го получат стават все повече, така че обективно се появява процес на обособяване, а не на интеграция. Освен това не са налице достатъчно факти, които да потвърждават ефективността на прилагания подход.

**Приложение 1. Списък на статистическите показатели, отразяващи
неравенството/равенството по пол, тематични групи и вид - количествени и
качествени според Статистиката за половото равенство на Организацията на
обединените нации**

1. Икономически структури и достъп до ресурси

1.1. Количествени показатели

- 1а - Среден брой часове, прекарани в домашни работи и грижи, по пол, възраст и местоположение;
- 1б - Среден брой часове, прекарани в неплатени домакински задължения, по пол, възраст и местоположение;
- 1в - Среден брой часове, прекарани в неплатена грижа, по пол, възраст и местоположение;
- 2 - Среден брой часове, изразходвани за общата работа, комбинирани (общо работно натоварване), по пол;
- 3а - Процент на участие на работната сила за лицата на възраст 15 - 24 години по пол;
- 3б - Процент на участие на работната сила за лицата на възраст 15+ по пол и местоположение;
- 4 - Дял на заетите, които са работници за собствена сметка, по пол;
- 5 - Дял на заетите, които работят със семейни работници, по пол;
- 6 - Дял на заетите, които са работодатели, по пол;
- 7 - Процентен дял на фирмите, притежавани от жени, по размер;
- 8а - Процентно разпределение на заетите в селскостопанския сектор по пол;
- 8б - Процентно разпределение на заетите в индустриалния сектор по пол;
- 8в - Процентно разпределение на заетите лица в сектора на услугите по пол;
- 9 - Дял на неформалната заетост в неселскостопански дейности по пол;
- 10 - Ниво на безработица по пол, възраст и лица с увреждания;
- 11 - Дял на възрастни (15 и повече години) със сметка в банка или друга финансова институция или с доставчик на мобилни услуги по пол;
- 12 - Дял на възрастното население, притежаващо земя, по пол;
- 13 - Разлика между половете в заплатите по професия, възраст и лица с увреждания;
- 14 - Дял на заетите, работещи на непълно работно време, по пол;
- 15 - Коефициент на заетост на лицата на възраст 25 - 49 години с дете под 3 години, живеещи в домакинство, и без деца, живеещи в домакинството, по пол;
- 16 - Дял на децата под 3-годишна възраст в официална грижа;
- 17 - Дял на лицата, ползващи интернет, по пол;
- 18 - Дял на лицата, които притежават мобилен телефон, по пол;
- 19 - Дял на домакинствата с достъп до средствата за масова информация (радио, телевизия, интернет) по пол на главата на домакинството.

1.2. Качествени показатели

- 1а - Ратифициране на Конвенцията № 100 на МОТ (Международна организация на труда) за равното заплащане на жените и мъжете;
- 1б - Дали е ратифицирана Конвенция № 111 на МОТ за дискриминация при наемане на работа и професия;
- 2а - Дали е ратифицирана Конвенция № 156 на МОТ за работниците със семейни отговорности;
- 2б - Дали е ратифицирана Конвенция № 175 на МОТ за работа на непълно работно време;
- 2в - Дали е ратифицирана Конвенция № 177 на МОТ за работа въкъщи;

- 2г - Дали е ратифицирана Конвенция № 183 на МОТ за закрила на майчинството;
- 3 - Продължителност на отпуска по майчинство;
- 4 - Процент от заплатите, изплащани по време на отпуска по майчинство.

2. Образование

2.1. Количествени показатели

- 20 - Степен на грамотност на младите хора (15 - 24 години) по пол;
- 21 - Коригиран нетен коефициент на записване в началното образование по пол;
- 22 - Брутен коефициент на записване в средното образование по пол;
- 23 - Брутен коефициент на записване във висшето образование по пол;
- 24а - Индекс за равенство между половете на брутните коефициенти на записване в началното образование;
- 24б - Индекс за равенство между половете на брутните коефициенти на записване в средното образование;
- 24в - Индекс за равенство между половете на брутните коефициенти на записване във висшето образование;
- 25 - Дял на завършилите висше образование жени в областта на науката, технологията, инженерството и математиката;
- 26 - Дял на жените сред преподавателите във висшето образование;
- 27 - Коригиран процент на нетно приемане до първи клас на основното образование по пол;
- 28 - Степен на завършване на началното образование по пол;
- 29 - Брутен коефициент на завършване на средно образование по пол;
- 30 - Ефективен преход от начално към средно образование (общи програми) по пол;
- 31а - Образование (основно) на населението на 25 и повече години по пол;
- 31б - Образование (по-ниска степен от средно) на населението на 25 и повече години по пол;
- 31в - Образование (горна степен на средното образование) на населението на 25 и повече години по пол;
- 31г - Образователна подготовка (след средно образование) на населението на 25 и повече години по пол;
- 31д - Образователна степен (висше) на населението на 25 и повече години по пол.

3. Здраве и съпътстващи услуги

3.1. Количествени показатели

- 32а - Пропорция на жените в репродуктивна възраст (15 - 49 години), които имат нужда от семейно планиране, удовлетворени от съвременните методи;
- 32б - Дял на жените в репродуктивна възраст (15 - 49 години), които имат нужда от семейно планиране, удовлетворени от съвременните методи: оценки;
- 33 - Смъртност от 0 до 5 години по пол;
- 34 - Съотношение на майчината смъртност;
- 35а - Предоставяне на антенатални грижи, поне едно посещение;
- 35б - Обхват на антенатални грижи, най-малко четири посещения;
- 36 - Дял на ражданията, посещавани от квалифициран медицински персонал;
- 37 - Стандартизирано възрастово разпространение на настоящата употреба на тютюн сред лица на възраст 15 и повече години по пол;
- 38 - Дял на възрастните, които са със затлъстяване, по пол;
- 39 - Брой на нови ХИВ инфекции на 1 000 неинфектирани популации по пол, възраст и ключови популации;

- 40 - Достъп до антиретровирусно лекарство по пол;
- 41 - Очаквана продължителност на живота на 60 години по пол;
- 42 - Смъртност, дължаща се на сърдечносъдови заболявания, рак, диабет или хронични респираторни заболявания, по пол.

4. Обществен живот и вземане на решения

4.1. Количествени показатели

- 43 - Дял на жените на министерски позиции в правителството;
- 44 - Съотношение на местата, заемани от жени в националния Парламент;
- 45а - Дял на жените на ръководни длъжности;
- 45б - Дял на жените на висши и средни управленски позиции;
- 46 - Процентно участие на жените полицаи;
- 47 - Дял на жените съдии.

4.2. Качествени показатели

- 5 - Наличие на квота за равенство между половете в Парламента (запазени места и квоти за законни кандидати);
- 6 - Наличие на парламентарна квота за половете (доброволни квоти за партии);
- 7 - Наличие на закон за статистиката на половете (предстоящо).

5. Човешки права на жените и децата

5.1. Количествени показатели

- 48 - Дял на жени и момичета на възраст 15 и повече години, подложени на физическо, сексуално или психично насилие от настоящ или бивш интимен партньор през предходните 12 месеца, по форма на насилие и възраст;
- 49 - Дял на жените и момичетата на възраст 15 и повече години, подложени на сексуално насилие от лица, различни от интимен партньор, през предходните 12 месеца по възраст и място на настъпване;
- 50 - Процентно съотношение на момичета и жени на възраст 15 - 49 години, които са претърпели генитално осакатяване/обрязване, по възраст;
- 51а - Дял на жените на възраст 20 - 24 години, които са сключили брак или са били в съжителство преди навършване на 18 години;
- 51б - Дял на жените на възраст 20 - 24 години, които са сключили брак или са били в съжителство преди навършване на 15 години;
- 52 - Годишна раждаемост (на възраст 15 - 19 години) на 1 000 жени в тази възрастова група.

5.2. Качествени показатели

- 8 - Дали има или не възражение по чл. 16 от CEDAW (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women) (Конвенция за премахване на всички форми на дискриминация срещу жени);
- 9 - Наличие на закони за домашно насилие;
- 10 - Дали правата на наследство дискриминират или не жените и момичетата;
- 11 - Законна минимална възраст за сключване на брак по пол.